

UDC 326.9:341]-054.65(100)“1914/1918”(045)

DOI 10.2518/2307-7778.19.2.8

Олександр КАРАБІН

аспірант кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин, Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького, вул. Гагаріна, 39, кв. 72, Черкаси, Україна, 18000 (karabinoleksandr39@gmail.com)

Oleksandr KARABIN

postgraduate student of the Department of World History and International Relations, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, 39 Naharina Str., apt. 72, Cherkasy, Ukraine, postal code 18000 (karabinoleksandr39@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3371-7361>

ПРОБЛЕМА ДОТРИМАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ У РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ У 1914–1918 РР.

Анотація. Мета дослідження – Розкрити проблему дотримання підписаних напередодні війни нормативно-правових актів, що регулювали питання утримання військовополонених у Російській імперії у зазначений період. **Методологія дослідження** базується на принципах історизму, науковості, системності, а також на використанні загальнонаукових та спеціально-історичних методів. **Наукова новизна** полягає у тому, що у даній статті наведено основні вимоги по утриманню військовополонених, які Російська імперія підписала напередодні війни та порівнюючи їх з економічними можливостями імперії, висвітлено причину їх недотримання. **Висновки.** Слабкий бойовий дух австро-угорської армії, а також досить гуманна нормативно-правова база утримання військовополонених призвели до того що солдати, які не хотіли воювати, масово здавалися у полон що призвело до масової здачі у полон її солдат і офіцерів у масштабах, які не передбачали підписані напередодні війни договори що регулювали умови утримання військовополонених. До того ж, не сприяли дотриманню правового статусу військовополонених і економічні труднощі викликані війною на виснаження, що стали справжнім випробуванням для країни-учасниць війни. Крім того у Російській імперії були великі труднощі щодо забезпечення згідно норм власної армії, не говорячи вже про 2 млн військовополонених. Виходячи з цього автор приходить до висновку, що виснажена війною Російська імперія не могла дотриматися, по відношенню до військовополонених, всіх взятих на себе зобов'язань, і тому вони були втілені у життя лише частково, наскільки це дозволяла економіка країни.

Ключові слова: військовополонені, міжнародні домовленості, масова здача у полон, братання на фронті, норми утримання військовополонених.

THE ISSUE OF OBSERVING THE LEGAL STATUS OF PRISONERS OF WAR IN THE RUSSIAN EMPIRE IN 1914–1918

Annotation. Purpose of the study – to explore the issue of observance of normative legal acts, signed on the eve of the war, which regulated the issue of detention of prisoners of war in the Russian Empire during the specified period. **Methodology of the study** is based on the principles of historicism, scientificity, systematicity, as well as the use of general scientific and special historical methods. **The scientific novelty** lies in the fact that this article sets out the basic requirements regarding detention of prisoners of war signed by the Russian Empire on the eve of the war, and comparing them with the economic capabilities of the empire, the reason for their non-compliance is clarified. **Conclusions.** The weak fighting spirit of the Austrian-Hungarian army, as well as the normative legal base which was too humane for detention of prisoners of war, caused the situation when the soldiers who were unwilling to fight, yielded themselves prisoners, which resulted in the mass surrender of its soldiers and officers to the extent which was not provided by the agreements regulating the detention conditions of prisoners of war, signed on the eve of war. In addition, economic hardships caused by the war and exhaustion, which became a real challenge for the warring countries, did not contribute to the observance of legal status of the prisoners of war. Moreover, the Russian Empire had great difficulty maintaining its own army in accordance with the regulatory requirements, to say nothing of 2 million prisoners of war. On this basis, the author concludes that the war-torn Russian empire could not fulfill all its obligations, undertaken with respect to prisoners of war, and therefore they were only partially implemented as far as the country's economy permitted.

Key words: Prisoners of war, international agreements, massive rendering prisoners, fraternity at the front line, standards of maintenance of prisoners of war.

Постановка проблеми. Починаючи з XIX ст. військовополонені перестали бути власністю тих, хто їх полонив і перейшли під владу уряду, армія якого їх взяла у полон. З цього часу уряд почав нести за них відповідальність. Це стало приводом підписання ряду міжнародних домовленостей, що стосувалися визначення правового статусу військовополонених і встановлення норм їх утримання. Ці міжнародні угоди підписали і зобов'язалися виконувати більшість країн Європи. До початку Першої світової війни була тенденція у кожній наступній такій міжнародній угоді покращувати умови утримання військовополонених. Перша світова війна на практиці показала їх неадекватність і неможливість втілення. Тому, дослідити об'єктивні причини, що не дали можливість здійснити по відношенню до військовополонених домовленості про їх утримання, і змусили деякі країни-учасниці, вже Другої світової війни, взагалі від них відмовитися, прирікаючи військовополонених на страждання і нелюдські умови перебування, є на сьогоднішній день досить актуальною темою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цю проблематику у радянській історіографії переважна більшість її дослідників залишала поза увагою. Причиною було те, що тема Першої світової війни серед них не набула великої популярності, а ті, що її все ж таки досліджували, в основному акцентували свою увагу на перебігу бойових дій. Сучасна українська, білоруська і російська історіографія цій темі приділила більше уваги. Хоча на даний момент вона все ще є недостатньо висвітленою. Серед дослідників цієї теми варто відзначити: Є. Абдрашитова, О. Айрапетова, І. Асеева, С. Базанова, І. Белову, С. Васильєву, Т. Ісламова, О. Кириєнка, І. Крота, І. Новикову, О. Самовича, С. Солнцева, В. Стюпкіна, О. Шевелєву та інших.

Окремо варто відзначити праці німецького дослідника Р. Нахтігала, у яких він досліджував становище військовополонених у Російській імперії і написав ґрунтовну працю про Дарницький табір військовополонених.

Метою цієї статті є дослідити чинники, що не дали можливість Російській імперії втілити у життя підписані нею міжнародні зобов'язання по нормах утримання військовополонених.

Вклад основного матеріалу. З найдавніших часів до початку Першої світової війни правовий статус військовополонених зазнав значних змін, і на початку війни військовополонені мали цілий ряд прав і гарантій, що стосувалися їх перебування у полоні. Згідно міжнародних домовленостей військовополонені повинні були утримуватися не гірше ніж утримувалися солдати армії, що взяла їх у полон. Але ці домовленості не передбачали того, що кількість захоплених військовополонених може сягнути мільйонів. Під час Першої світової війни захоплено військовополонених більше, ніж за весь період попередньої історії (Bielova, p. 160–170).

Кількість захоплених полонених у всі часи була престижем російських перемог (Samovich, 2011). Але у Першій світовій війні велика кількість військовополонених стала для Російської імперії справжнім випробуванням. Особливо багато у російській полон здавалося військових австрійсько-угорської армії. Щоб з'ясувати причину цього явища, необхідно перш за все звернути увагу на будову і специфіку армії Австро-Угорщини, та погляди представників різних національностей, що входили до її складу.

Австрійсько-угорська армія у своєму чисельному і якісному відношенні поступалася німецькій, французькій і російській арміям. Але переважала італійську, турецьку і балканську (Samsonov). Згідно наказу 1867 р. вона була призивною і складалася з трьох частин. Першою була загальноімперська армія, яка була спільною армією Австрії і Угорщини (Hrinevich). На її утримання 63,6 % витрат сплачувала

Австрія і 36,4 % платила Угорщина (Leus). Вона підпорядковувалася загальному військовому міністерству (Drozdov). Другою частиною австрійсько-угорського війська був австрійський ландвер і угорський гондвед. Під час війни вони були самостійними арміями з власними штабами. Крім того гонвед офіційно послуговувався не німецькою, а угорською мовою, і носив угорську форму під угорськими прапорами (Hrytsak). Третьою частиною австрійсько-угорського війська був ландштурм, що скликався у військовий час і так само ділився на австрійський і угорський (Drozdov). Усі ці три частини імперського війська підпорядковувалися різним міністерствам, але головнокомандуючим над ними всіма був цисар Фарнц Йосип, який ними керував через військову канцелярію (Leus). Таким чином, австрійсько-угорська армія була досить складною за своєю структурою. За чисельністю, згідно з законом, на 1912 р. вона мала складати 1,5 млн осіб. Після мобілізації влітку 1914 р. вона нараховувала 1,8 млн осіб (Samsonov).

Проблемою австрійсько-угорської армії було те, що вона комплектувалася за територіальним принципом, згідно з яким вся територія імперії була розділена на 105 округів, кожен з яких мав поповнювати один піхотний полк. Через це австрійсько-угорська армія була багатонаціональною. Угорських полків було 19, німецьких – 16, чеських – 15, польських – 9, сербо-хорватських – 9, румунських – 7, словацьких – 4, словенських – 2. У цих полках більшість особового складу складалася із представників вказаної національності (Drozdov). У відсотковому еквіваленті у війську Австро-Угорщини, австрійців було 25 %, угорців – 23 %, чехословаків – 17 %, сербів, хорватів і словенців – 11 %, поляків – 8 %, українців – 8 %, румун – 7 %, італійців – 1 % (Tsivashv). Крім того свою нішу у австрійсько-угорській армії займали і євреї, яких у імперії було лише 4,4 %, але 17 % офіцерів резерву становили саме вони. Серед рядових їх було лише 3 %. Це при тому що, наприклад, українців у Австро-Угорщині було 8 %, а офіцерів резерву з них лише 0,3 % (Hrinevich).

Національний склад полків безпосередньо впливав на їх боєздатність. Лише у 35 полках кількісно переважали угорці та німці, і саме ці полки були найбільш боєздатними. Полки, де переважали слов'яни були не надійними і найменш боєздатними (Drozdov). Серед слов'ян єдині хто краще ніж інші ставилися до австрійців і угорців – це хорвати. Менше, ніж усіх інших слов'ян Габсбурги пригнічували поляків, а ті, у свою чергу дуже погано ставилися до росіян і тому більш-менш зберігали вірність Австро-Угорщині. Варто також відзначити мусульман боснійців, що були зібрані у окремі полки і були досить вірними імперії (Tsivashv).

Причиною такої низької надійності слов'ян було їх невдоволення своїм становищем у армії. Так, 85 % командирів австрійсько-угорської армії були угорцями, чи австрійцями. Це при тому, що 57 % рядового складу складали представники пригнічених націй (Vasilieva, 1997). Негативно впливала на єдність підрозділів і різниця у мовах серед їх особового складу. До того ж, призиваючи на військову службу, не враховувалися звільнення за станом здоров'я стосовно представників тих націй, частина яких воювала на ворожій стороні, а саме: італійців, сербів, румун, а також чехів. Крім того, офіцери австрійсько-угорської армії, зазвичай, були грубими, неумілими і для підвищення своєї влади часто користувалися нагайкою. Також, була велика різниця у матеріальному забезпеченні солдат і офіцерів. Так солдати, які постачалися погано і були голодними часто могли бачити як гарно забезпечені консервами і вином офіцери під час зупинок влаштовували справжні банкетти (Seniavskaia, 2009, p. 111–127). Викликав у солдат нарікання і неактивний та безініціативний генералітет, який останній раз воював у 1878 р. у Боснії і тому майже не мав бойового досвіду (Samsonov).

Про стан австрійсько-угорської армії напередодні війни повідомляли російське військове керівництво російські агенти, що діяли у Австро-Угорщині. У повідомленнях зазначалося, що у австрійсько-угорській армії все більше стає

офіцерів-кар'єристів. Нижні чини відчуваючи на собі жорстоке поводження таких офіцерів, боялися їх, та ставилися до них негативно. Але унтер-офіцерський склад вирізнявся своєю дисциплінованістю. Жорстоке поводження з солдатами спричинило те, що 20–25 % випадків смерті серед солдат були викликані самогубствами. Також, російські агенти повідомляли про антигабсбурзькі настрої чехів (Drozdvov).

Знаючи про такий стан речей, військове керівництво Російської імперії намагалось ще більше ослабити армію Австро-Угорщини. Воно підтримувало у Австрійсько-Угорській імперії націоналістичні рухи, яким давали примарні обіцянки допомогти у здобутті ними незалежності. До того ж, царський уряд однією з цілей війни називав звільнення слов'ян від німецького і мадярського панування. Хоча, для прикладу, поляків дещо насторожувало те, що сам імператор жодним словом не підтверджував обіцянки російського військового командування щодо надання Польщі незалежності.

Русофільські організації у Галичині агітували слов'ян австрійсько-угорської армії кидати зброю і здаватися російським солдатам у полон, де до них ставитимуться не як до військовополонених, а як до братів визволених з неволі. Але за часту поляки подібній пропаганді не довіряли, бо у Австрійсько-Угорській імперії вони мали привілеї, а от поляки у Російській імперії були у пригніченому становищі.

Щоб протистояти російській пропаганді здаватися у полон, часто австрійсько-угорські офіцери залякували своїх солдат звірствами російського полону, і розповсюджували чутки про розстріли військовополонених, і про те, що російські солдати на полі бою, найчастіше військовополонених просто добивали. Але з часом всім стало відомо, що це не правда і цим чуткам перестали вірити.

Ще одним фактором, що підривав боездатність слов'ян австрійсько-угорської армії були військові злочини німців і угорців по відношенню до мирного населення (Seniavskaia, 2009, p. 111–127). До того ж, суспільна думка більшості півавстрійських слов'ян стосовно добровільної здачі у полон російській армії, не вважала це ганьбою, і тому призвані до австрійсько-угорської армії слов'яни у своїй більшості цього не соромилися (Abdrashitov, 2012, p. 364–372). Більшість солдатів і навіть офіцерів слов'янської національності, у австрійсько-угорській армії симпатизували російській армії і часто здавалися їй при першій кращій нагоді (Islamov). Це при тому, що на Італійському фронті вони на відміну від Східного фронту, билися хоробро (Tsivashev).

Про небажання воювати у цій війні свідчать і випадки братання з противниками. Особливо часто таке явище траплялося на Південно-Західному фронті, де російська армія воювала з австрійсько-угорською. Перші такі випадки на Південно-Західному фронті були вже у 1915 р.. Масові братання відбулися і на Великдень 1916 р.. Бували випадки, коли сторони домовлялися не стріляти один у одного і спокійно ходили по відкритій місцевості. Іноді солдати ворожих армій ходили один до одного у гості і обмінювалися спиртним. Масові братання відбувалися й на Різдво та Великдень 1917 р.. Особливо активно братання відбувалося між російськими солдатами і австрійсько-угорськими православними слов'янами (Astashov).

Російські солдати стверджували, що з австрійсько-угорською армією воювати набагато легше ніж з німецькою. На відміну від німців, що з оточення намагалися прориватися і відступати, австрійсько-угорські солдати часто добровільно здавалися у полон. Також вони зазначали, що здаючись у полон, австро-угорці хвалилися перед конвоєм тим, що їм уже не доведеться воювати на цій війні. Крім цього вони часто вимагали, щоб їм зберегли їх офіцерське жалування, кишенькові гроші, і щоб їх нагородні списки були переслані до Відня (Seniavskaia, 2009, p. 111–127). Появі у Російській імперії значної кількості військовополонених сприяв і маневрений, на відміну від Західного фронту, характер ведення війни (Nachtigall, 2005, p. 162).

У грудні 1914 р. на фронті у Галиції до Воронежського полку прибули декілька австрійсько-угорських солдат чеської національності і попередили, що якщо зранку

російські солдати підуть у наступ, то весь їх чеський полк без опору здасться їм у полон, що і відбулося (Drozdov). Зайнявши Галицію, тільки у її шпиталях російські війська виявили близько 1,5 тис. військовополонених (Airapetov). Велику кількість військовополонених захоплено після капітуляції Перемишльської фортеці, де взято у полон 120 тис. осіб (Balla, Kis, 2006, р. 233–236). Окрім звичайних солдат там захоплено 9 генералів, 93 штаб-офіцерів і близько 2500 обер-офіцерів (Leus). Після цієї капітуляції упродовж 6 тижнів углиб Російської імперії відправлено близько 118 тис. військовополонених (Nakhtihall, 2010, р. 109–110). Весною 1915 р. на російську сторону вже переходили цілі частини австрійсько-угорських слов'ян. Під час Карпатської операції у полон добровільно здався весь 28-й Празький полк, а у травні 1915 р. на р. Сан у російський полон масово здалося 1,5 тис. солдат 96-го Младоболеславського полку. Потім на російську сторону перейшла більша частина 21-го Чаславського полку і частина 13-го Оломуцького полку (Bazanov, 2016, р. 10–16).

Під час Брусиловського прориву австрійсько-угорські солдати здавалися у полон кожному, хто міг їх до нього взяти (Kihan, 2004, р. 572). За перші 10 днів наступу захоплено 200 тис. військовополонених (Islamov). Під час цього прориву загалом захоплено близько пів мільйона військовополонених.

О. Синявська у своїй праці наводить слова американського кореспондента Джона Ріда, який описував влітку 1915 р. свою зустріч з колоною австрійсько-угорських військовополонених під російським конвоєм. Він вказував про те, що серед військовополонених були напружені стосунки між представниками різних національностей, але майже всі вони добре ставилися до російського конвою (Seniavskaia, 2009, р. 111–127). Під кінець війни у австрійсько-угорській армії дуже впав рівень дисципліни і відмовлятися воювати почали навіть німці з угорцями. Офіцери боялися своїх солдат. Вийшли з підпорядкування навіть тірольські імператорські егеря, що вважалися елітою. Дивізії одна за одною відмовлялися йти у окопи (Tsviashev).

Такий стан речей призводив до здачі у російський полон великих мас солдат. Поряд з цим, щоб не допустити здачі у полон своїх солдат, у травні 1915 р. Рада Міністрів Російської імперії затвердила положення про припинення видачі продовольчого пайка сім'ям солдат, що добровільно здалися у полон, або є дезертирами (Sazonova). Їх ж георгіївські хрести і медалі з 1916 р. вже не відсилалися родичам, а відсилалися до Генерального штабу (Solntseva, 2000, р. 98–105). У січні 1916 р. прийнято наказ №29, згідно з яким нижні чини за дезертирство, чи добровільну здачу у полон підлягали страті. Цей наказ був скасований вже Тимчасовим урядом (Sazonova).

Російська імперія за кількістю захоплених військовополонених серед країн учасниць Першої світової війни займала друге місце після Німеччини (Nakhtihall, 2010, р. 109–110). Основна кількість військовополонених Російською імперією була взята впродовж перших двох років війни (Курієнко, 2013, р. 300–306). У серпні 1914 р. у російському полоні нараховувалося 100 тис. військовополонених (Abdrashitov, 2012, р. 78–84). На початку 1915 р. їх вже було 257 тис. (Krot). У березні 1916 р. їх вже нараховувалося близько мільйона (Novikova, 2006, р. 55–58). На 1 (14) вересня 1917 р. згідно з даними Генерального штабу у Російській імперії було 1,8 млн військовополонених (Egemin). З них у Київському військовому окрузі (Київська, Волинська, Подільська, Полтавська, Курська, Харківська, Чернігівська губернії) знаходилося 406 078 осіб, у Одеському (Херсонська, Катеринославська, Таврійська, Бессарабська, без Хотинського повіту, губернії, Балтський повіт Подільської губернії) – 217 566 (Курієнко, 2013, р. 300–306).

Щодо загальної кількості військовополонених, що перебували у російському полоні, то дані різняться. Як зазначає у своїй праці Р. Нахтігаль, загалом у полоні

Російської імперії було 2,1 млн австро-угорців, 170 тис. німців, 60–80 тис. турків, і декілька сотень болгар (Nakhtihall, 2014, р. 142–156). Згідно з деякими німецькими джерелами, всього у російському полоні перебувало 2322378 військовополонених (Dmitrichenko, Shapkin, Odinets). Згідно інших даних, наведених у праці Є. Абдрашитова, за даними німецького відомства до російського полону потрапило 120 тис. німців. Військове відомство Австро-Угорщини визнавало 2111 тис. своїх військовополонених у російському полоні. За даними Центрального довідкового бюро Російської спільноти Червоного Хреста, у російському полоні перебувало 1782 тис. австрійсько-угорських військовополонених. За даними російського Генерального штабу, їх було 1966 тис. Центрполонбіж їх нарахував 2328 тис. (Abdrashitov, 2012, р. 91–94). За даними центрального статичного комітету, за всю війну до російського полону потрапило 1 782 966 військовополонених, з них 1 587 099 австро-угорців, 152 760 німців, 42 988 турків, 119 болгар (Кугієнко, 2013, р. 300–306). За підрахунками дослідника І. П. Щерова, у російському полоні перебувало 2112 тис. військовополонених, з них 1878 тис. австро-угорців, 186 тис. німців, 64,5 тис. турків, 670 болгар (Abdrashitov, 2012, р. 91–94). Т. М. Ісламов, у своїй праці наводить інші дані, згідно з якими Австро-Угорщина полоненими втратила 1691 тис. осіб (Islamov). Згідно підрахунків С. Висильєвої, у російському полоні перебувало 200–250 тис. чехів і словаків, стільки ж сербів, хорватів і словенців, 150–200 тис. поляків, 120–130 тис. українців. Всього у російському полоні перебувало 670–830 військовополонених слов'ян (Vazanov, 2016, р. 10–16). Як зазначено у праці Р. Нахтігала, з 2 млн військовополонених 1,8 млн потрапили на територію України, або проїжджали нею. Не дивлячись на те, що через смертність серед військовополонених вище зазначена їх кількість одночасно у Російській імперії ніколи не набиралася, і їх не було одночасно більше 1,9 млн (Nakhtihall, 2010, р. 109–110), все-одно така чисельність військовополонених була для імперії справжнім випробуванням і звела нанівець дотримання правового забезпечення їх статусу.

Окрім проблеми значної кількості військовополонених виконанню зобов'язань по утриманню військовополонених Російській імперії заважало її економічне становище викликане веденням затяжної війни. Загалом, країни-учасниці Першої світової війни на неї витратили 208 млрд доларів, що вдесятеро більше, ніж витратили на всі війни з 1793 по 1907 р. (Asieiev). Стосовно самої Російської імперії, то до війни вона мала 1233 т. золота у держбанках імперії, та 300 т. у обігу у вигляд монет, але під час війни цей запас просто вимився (Polianskaia, 2014, 94–100).

Значні проблеми викликані війною у Російській імперії були у промисловості. Робочих рук через мобілізацію до війська стало не вистачати (Stepkin). Через погіршення економічного стану з вересня 1915 р. розпочалися страйки робітників, що вимагали у зв'язку зі зростанням цін, підвищити їм заробітну плату (Shcherbuna). Вже у 1916 р. стало зрозуміло, що без використання праці військовополонених не обійтись (Stepkin).

Величезної шкоди війна завдала і сільському господарству. Перша мобілізація 1914 р. була проголошена під час збору врожаю, і призвела до гострої нестачі робочих рук (Sheveliova, 2008, р. 95–99). З території України, що до війни вирощувала 16 млн т хліба у рік призвано 3,5 млн українців (Hrytsak). Деякі села відправили до війська половину працездатного населення. До того ж, значної шкоди сільському господарству нанесли реквізиції худоби та транспорту (Ihnatusha). Такий стан справ у сільському господарстві призвів до нестачі сільськогосподарських продуктів і росту цін. З жовтня 1914 р. по листопад 1916 р. ціна на м'ясо зросла на 117 %, на масло – 216 %, на сало – 300 %, на цукор – 104 %, на муку – 117 %, на пшоно – 125 %, на гречку, горох і рис – 100 % (Peient, р. 413–415). Продовольче становище в Україні було дещо кращим ніж загальноімперське через те, що Україна вважалася житницею і

кузню зброї Російської імперії (Nakhtihall, 2010, p. 109–110). Але продовольства тут також не вистачало.

Криза у сільському господарстві і зростання цін позначилися на якості забезпечення армії харчами. З 1916 р. денна порція російського солдата на фронті складала 700 гр хліба, 370 гр м'яса, 100 гр сушених овочів, 20 гр жиру, 10 сигарет. До 1918 р. порції були зменшені до пів кілограма хліба, 180 гр м'яса, і так далі. Також бракувало засобів гігієни, через що російські солдати страждали від хвороб (Balla, Kis, 2006, p. 233–236). Іноді солдати скаржилися на те, що їм взагалі не постачають хліба, сала, чи якихось інших продуктів (Reient, p. 462). Також солдатам окрім їжі катастрофічно не вистачало чобіт й інших шкіряних виробів (Reient, p. 373–385).

Висновки і перспективи подальших розвідок цього питання. Таким чином, міжнародні зобов'язання щодо норм утримання військовополонених світова спільнота взяла на себе не розраховуючи на те, що кількість військовополонених може сягнути мільйонів осіб. Це пов'язано з тим, що до Першої світової війни прикладів такого масового полону, який стався під час неї, просто не було. Причин здачі у полон мільйонів людей є декілька. По-перше, затяжний характер війни, що деморалізувало солдат. По-друге, невдоволення солдат станом речей у їх власних арміях. По-третє міжнаціональна ворожнеча у лавах військовослужбовців, як наприклад, у австрійсько-угорській армії. По-четверте, сам статус військовополонених, що передбачав собою утримання іноді не гірше ніж перебування у власній армії, а до того ж безпеку від загибелі на фронті. Таким чином, це був досить непоганий варіант пережити цю війну для мільйонів мобілізованих солдат. Усі ці фактори спричинили те, що за роки війни у полон до Російської імперії здалося близько 2 млн військовослужбовців ворожих армій, забезпечити яких згідно взятих на себе зобов'язань було справжнім випробуванням для економіки імперії. До того ж, виконанню домовленостей заважав і економічний стан країни, що не дивлячись на всі старання, досить негативно вплинув на забезпечення власної армії. Зрозуміло, що у таких умовах утримання 2 млн військовополонених у відповідності до міжнародних норм частково відходило на другий план. Ця тема є досить перспективною для подальших розвідок і досліджень, бо вона розкриває труднощі забезпечення гідного перебування у полоні ворожих солдат у роки Першої світової війни.

Бібліографія

Абдрашитов Э. Е. (2005). Военнопленные стран Тройственного союза в российском общественно-политическом дискурсе. *Диалог со временем*, 38, С. 364–372.

Абдрашитов Э. Е. (2012). Женщины и военнопленные: Проблема дискурса (по материалам региональной периодической печати и его документов). *Вестник Томского государственного университета*, (2), 78–84.

Абдрашитов Э. Е. (2012). Исторические предпосылки принятия и правоприменительная практика стокгольмских конвенций 1915 года. *Вестник Казанского юридического института МВД России*, (2), 91–94.

Айрапетов О. Р. Организация военной администрации в Восточной Галиции. URL: <https://military.wikireading.ru/30549> (дата звернення: 10.09.2018).

Асеев И. Н. Деятельность Российского Общества Красного Креста по защите прав военнопленных в годы Первой мировой войны. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/deyatelnost-rossiyskogo-obshchestva-krasnogo-kresta-po-zaschite-prav-voennoplennykh-v-gody-pervoy-mirovoy-voynu> (дата звернення: 28.05.2018).

Асташов А. Б. Братания на Русском фронте Первой мировой войны. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/brataniya-na-russkom-fronte-pervoy-mirovoy-voynu> (дата звернення: 29.05.2018).

Базанов С. Н. (2016). Военнопленные славяне в России в годы Первой мировой войны. *Преподавание истории и обществознания в школе*, 5, С. 10–16.

Балла Т., Кис Г. (2006). Австро-венгерские солдаты на Русском фронте в 1914 – 1918 годах. *Последняя война Российской империи: Россия, мир накануне, в ходе и после Первой мировой войны по документам российских и зарубежных архивов*, С. 233–236.

Белова И. Б. (2014). Военнопленные Четвертого союза в России. *Вопросы истории*, 6, С. 160–170.

Васильева С. Н. (1997). *Военнопленные Германии, Австро-Венгрии и России в годы Первой мировой войны* (автореф. дис. ... канд. ист. наук: спец. 07.00.03 – Всеобщая история, 07.00.02. – отечественная история). Москва, 20 с.

Вибірка військового цензора з перлюстрованих листів солдатів російської армії, жовтень 1916 р. Ред. кол. В. А. Смолій, Г. В. Боряк та ін., *Велика війна 1914 – 1918 рр. і Україна* (в 2 т. Т.1, сс. 462). Київ: Видавництво «Кліо».

Военнопленные Первой мировой войны. URL: <http://voynablog.ru/2012/04/12/> (дата звернення: 07.09.2018).

Гриневич В. Евреї в австро-угорській та російській армії. URL: http://www.ji.lviv.ua/n75_texts/Evrei_v_Avstro-uhorsk_ta_ros_armii.htm (дата звернення: 29.05.2018).

Грицак Я. Й. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX – XX ст. URL: <http://uamoderna.com/biblioteka/hrytsak-naryse-istorii-ukrainy> (дата звернення: 29.05.2018).

Дмитриченко А. В., Шапкин Ю. Г., Одинец А. Д. и др. Отношение к военнопленным в лагерях Восточной Сибири. URL: <https://sibac.info/conf/social/xxxvi/38030> (дата звернення: 29.05.2018 р.).

Дроздов С. Б. Мифы и реалии Первой мировой войны. URL: <https://www.proza.ru/avtor/plot204> (дата звернення: 29.05.2018).

Еремин И. А. Военнопленные Первой мировой войны в Западной Сибири. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/voennoplennye-pervouy-mirovouy-voyny-v-zapadnoy-sibiri> (дата звернення: 29.05.2018).

Исламов Т. М. Австро-Венгрия в Первой мировой войне. Крах империи. URL: <http://vivovoco.ibmh.msk.su/VV/PAPERS/HISTORY/IMPERIA.HTM> (дата звернення: 29.05.2018).

Ігнатуша О. М. Запорізький край в роки Першої світової війни. URL: <http://starovyyna.sumdu.edu.ua/wp-content/uploads/2014/11/Ignatusha.pdf> (дата звернення: 29.05.2018).

Киган Д. (2004). *Первая мировая война. пер с англ.* (Т. Горшкова, А. Никиколаева). Москва: ООО. Издательство Аст, 572 с.

Кирієнко О. Ю. (2013). Маргіналізація суспільства. Становище жінок, дітей, військовополонених. *Велика війна і Україна* (сс. 300–306). Київ: ТОВ «Видавництво «КЛІО»».

Крот И. И. Использование труда военнопленных в сибирской деревне в годы Первой мировой войны. URL: http://www.rusnauka.com/4_SND_2011/Istoria/1_77625.doc.htm (дата звернення: 29.05.2018).

Леус Ю. Сторінками історії першої світової війни: Облога Перемишля. URL: <http://starosambir.net.ua/2049/> (дата звернення: 10.09.2018).

Нахтигаль Р. (2014). Военнопленные в России в эпоху Первой мировой войны. *Quaestio Rossica*, 1, С. 142–156.

Нахтігаль Р. (2010). Дарницький табір військовополонених під час Першої світової війни. *Український історичний журнал*, 49, С. 109–110.

Новикова И. Н. (2006). «Россия – страна контрастов, и нигде это свойство не проявляется так ясно, как в плену...». *Военно-исторический журнал*, 2, С. 55–58.

Полянская Ю. М. (2014). Война, экономика и государственное регулирование в 1914 – 1918 гг.. *Научная жизнь. Гуманитарные науки*, 3, С. 94–100.

Рапорт окружного інженера Горлівського гірничого округу в Гірниче управління Південної Росії, 9 січня 1917 р.. Ред. кол. : В. А. Смолій, Г. В. Боряк та ін.; відп. ред. О. П. Реснт, *Велика війна 1914–1918 рр. і Україна* (в 2 т. Т.2, сс. 413–415). Київ: Видавництво «Кліо».

Резолюція Другого Всеукраїнського з'їзду представників військово-промислових комітетів 28–29 лютого 1916 р. Ред. кол. : В. А. Смолій, Г. В. Боряк та ін.; відп. ред. О. П. Реснт, *Велика війна 1914–1918 рр. і Україна* (в 2 т. Т.2, сс. 373–387). Київ: Видавництво «Кліо».

Сазонова О. А. Гаагская конвенция 1907 года: Анализ нормативно-правового документа о положении военнопленных URL: <http://sibac.info/studconf/social/xlii/53759> (дата звернення: 07.09.2018).

Самович А. Л. (2011). *Деятельность российского государства в отношении иностранных военнопленных (XIX – начало XX в.)* (автореф. дис. ... канд. ист. наук: спец. 07.00.02 – Отечественная история). Москва, 47 с.

Самсонов А. Австро-Венгрия удержала Восточный фронт только при помощи Германии. URL: <https://topwar.ru/76391-avstro-vengriya-uderzhala-vostochnyy-front-tolko-pri-pomoschi-germanii.html> (дата звернення: 07.09.2018).

Самсонов А. Императорская и королевская армия Австро-Венгрии в преддверии Первой мировой войны. URL: <https://topwar.ru/73439-imperatorskaya-i-korolevskaya-armiya-avstro-vengrii-v-preddverii-pervoy-mirovoy-voyny.html> (дата звернення: 07.09.2018).

Сенявская Е. С. (2009). Народы Австро-Венгрии в Первой мировой войне глазами русского противника. *Вестник ПУДН. Серия «История»*, 4, С. 111–127.

Солнцева С. А. (2000). Военный плен в годы Первой мировой войны: новые факты. *Вопросы истории*, 4–5, С. 98–105.

Степкин В. П. Труд военнопленных Первой мировой войны на предприятиях Новороссийского общества. URL: <http://infodon.org.ua/uzovka/510> (дата звернення: 07.09.2018).

Цивашев А. Влияние национального фактора на боеспособность австро-венгерских вооруженных сил в годы Первой мировой войны URL: <http://познавательный.рф/all/vlijanie-nacionalnogo-faktora-na-boesposobnost-avstro-vengerskih-voruzhnyh-sil-v-gody-pervoi-mirovoi-voyny/html> (дата звернення: 07.09.2018).

Шевелева О. В. (2008). Применение труда военнопленных и беженцев в сельском хозяйстве в годы I мировой войны (по материалам Тульской губернии). *Научные ведомости БелГУ*, 2, С. 95–99.

Щербина М. Черкаси в тилу Першої світової війни URL: <http://pres-centr.ck.ua/print/news-19613.html> (дата звернення: 07.09.2018).

Nachtigall R. Kriegsgefangenschaft an der Ostfront 1914 – 1918. Literaturbericht zu einem neuen Forschungsfeld. Frankfurt am M.: Lang, 2005. 162 s.

References

Abdrashitov E. E. (2012). Istoricheskiye predposylki priniatiya I pravoprimenitelnaya praktika stokgolmskih konvencyi 1915 goda. [Historical Background to Adoption and Law Enforcement Practice of the Stockholm Conventions of 1915]. *Vestnik Kazanskogo yuridicheskogo instituta MVD Rossii – Herald of Kazan Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia*, (2), 91–94. [in Russian].

Abdrashitov E. E. (2012). Voyennoplennyye stran Troycstvennogo soyuza v rossiyskom obshchestvenno politicheskom diskurse [Prisoners of War of the Triple Alliance Countries in the Russian Socio-Political Discourse]. *Dialog so vremenem – Dialogue with Time*, 38, 364–372. [in Russian].

Abdrashitov E. E. (2012). Zhenshchiny I voyennoplennyye: Problema diskursa (po materialam regionalnoi periodicheskoi pechati I yego dokumentov) [Women and prisoners of war: Communication issue (based on the materials of regional printed media and its documents)]. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta – Herald of Tomsk State University*, (2), 78–84. [in Russian].

Airapetov, O. R. Organizatsiya voiennoi administratsyi v Vostochnoi Galitsyi [Military Administration Organization in Eastern Galicia]. Retrieved from <https://military.wikireading.ru/30549> [in Russian].

Asieiev I. N. Deyatelnost Rossiiskogo Obshchestva Krasnogo Kresta po zashchite prav voyennoplennykh v gody Pervoi mirovoi voyny [Activities of the Russian Red Cross Society aiming at the Protection of Rights of the First World War Prisoners]. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/deyatelnost-rossiyskogo-obschestva-krasnogo-kresta-po-zaschite-prav-voennoplennykh-v-gody-pervoy-mirovoy-voyny> [in Russian].

Astashov A. B. Brataniya na Russkom fronte Pervoi mirovoi voyny [Brotherhood the Russian Lines during the First World War]. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/brataniya-na-russkom-fronte-pervoy-mirovoy-voyny> [in Russian].

Balla T., Kis H. (2006). Avstro-vengerskiye soldaty na russkom fronte v 1914–1918 godah [Austro-Hungarian Soldiers in the Russian Lines in 1914 – 1918]. *Posledniaya voina Rossiiskoi imperii: Rossisa, mir na kanune, v hode I posle Pervoi mirovoi voyny po dokumentam rossiiskih I zarubezhnykh arhivov – The Last War of the Russian Empire: Russia, the World Before, During and After the First World War, According to the Documents of Russian and Foreign Archives*, 233–236. [in Russian].

Bazanov S. N. (2016). Voyennoplennyye slaviany v Rossii v gody Pervoy mirovoy voyny [The Military Slavs in Russia during the First World War]. *Prepodavaniye istorii I obshchestvoznaniya v shkole – Teaching history and Social Science at school*, 5, 10–16. [in Russian].

Bielova I. B. Voyennoplennyye Chetvernogo soyuza v Rossii [Prisoners of War of the Quadruple Alliance in Russia]. *Voprosy istorii – Questions of History*, 6, 160–170. [in Russian].

Dmitrichenko A. V., Shapkin Yu. H., Odinets A. D., etc. Otnosheniye k voennoplennym v lageriah Vostochnoi Sibiri [Attitude towards Prisoners of War in the Camps of Eastern Siberia]. Retrieved from <https://sibac.info/conf/social/xxxvi/38030> [in Russian].

Drozdov S. B. [Myths and Realities of the First World War]. Retrieved from <https://www.proza.ru/avtor/plot204> [in Russian].

Eremin I. A. [Prisoners of the First World War in the Western Siberia]. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/voennoplennyye-pervoy-mirovoy-voyny-v-zapadnoy-sibiri> [in Russian].

Hrinevich V. Yevrei v avstro-uhorskiy ta rosiiskiy armiyi [Jews in the Austro-Hungarian and Russian Army]. Retrieved from http://www.ji.lviv.ua/n75_texts/Evrei_v_Avstro-uhorsk_ta_ros_armii.htm [in Ukrainian].

Hrytsak Ya. Y. Narys istoriyi Ukrainy. Formyvannia modernoyi ukrayinskoyi natsiyi XIX – XX st. [Essay on the History of Ukraine. Formation of the Modern Ukrainian Nation of the XIX – XX Centuries]. Retrieved from <http://uamoderna.com/biblioteka/hrytsak-naryse-istorii-ukrainy> [in Ukrainian].

Ihnatusha O. M. Zaporizkyi kraj v roky Pershoyi svitovoyi viiny [Zaporizhzhia Region during the First World War]. Retrieved from <http://starovyna.sumdu.edu.ua/wp-content/uploads/2014/11/Ignatusha.pdf> [in Ukrainian].

Islamov T. M. Avstro-Vengriya v Pervoy mirovoy voine. Krah imperii [Austria-Hungary in the First World War Disruption of the Empire]. Retrieved from <http://vivovoco.ibmh.msk.su/VV/PAPERS/HISTORY/IMPERIA.HTM> [in Russian].

Kihan D. (2004). *Pervaya mirovaya voyna* [The First World War]. translation from Eng. (T. Horshkovaia, A. Nikikolaieva). Moscow: Publishing Company Ast Ltd, 572 p. [in Russian].

Krot I. I. Ispolzovaniye truda voyennoplennykh v sibirskoi derevne v gody Pervoy mirovoy voyny [Prisoners' of War Labour Utilization in the Siberian Village during the First World War]. Retrieved from http://www.rusnauka.com/4_SND_2011/Istoria/1_77625.doc.htm [in Russian].

Kyriienko O. Yu. (2013). Marhinalizatsiya suspilstva . Stanovyshche zhinok, ditei, viiskovopolonenykh [Marginalization of society. Status of Women, Children, prisoners of war]. *Velyka viina I Ukraina – The Great War and Ukraine* (pp. 300–306). Kyiv: LLC «Publishing House» KLIO ««. [in Ukrainian].

Leus Yu. Storinkamy istorii Pershoyi svitovoyi viiny: obloha Peremysliia [Through the Chapters of the First World War History: The Siege of Peremyshl]. Retrieved from <http://starosambir.net.ua/2049/> [in Ukrainian].

Nachtigall R. Kriegsgefangenschaft an der Ostfront 1914 – 1918. Literaturbericht zu einem neuen Forschungsfeld. Frankfurt am M.: Lang, 2005. 162 s.

Nakhtihall R. (2010). Darnytskyi tabir viiskovopolonenykh pid chas Pershoyi svitovoyi viiny [Darnytsia camp of prisoners of war during the First World War]. *Ukrainskyi istorchnyi zhurnal – Ukrainian Historical Magazine*, 49, 109–110. [in Russian].

Nakhtihall R. (2014). Voyennoplennyye v Rossii v epohu Pervoy mirovoy voyny [Prisoners of War in Russia in the Period of the First World War]. *Quaestio Rossica*, 1, 142–156. [in Russian].

Novikova I. N. (2006). “Rossiya – strana kontrastov, I negde eto svoystvo ne proiavliaetsia tak yasno, kak v plenu...” [“Russia is a country of contrasts, and nowhere this peculiarity is manifested as clearly as in captivity ...”]. *Voienno-istoricheskii Zhurnal – Military-Historical Journal*, 2, 55–58. [in Russian].

Polianskaia Yu. M. (2014). Voyna, ekonomika I gosudarstvennoye regulirovaniye v 1914 – 1918 gg. [War, Economics and State Regulation in 1914 – 1918]. *Nauchnaya zhyzn, gumanitarnyye nauki – Scientific Life. Humanities*, 3, 94–100. [in Russian].

Report okruzhnogo inzhenera Horlivskoho himnychoho okruhu v Hirnyche upravlinnia Pivdennoyi Rosiyi 9 sichnia 1917 r. [The report of the District Engineer of Horlivka Mining District to the Mining Administration of Southern Russia, September 9, 1917]. In: V. A. Smolii, H. V. Boriak and

others; executive editor O. P. Peient (Ed.), *Velyka viyna 1914 – 1918 rr. i Ukraina – Great War of 1914 – 1918 and Ukraine* (Vol. 2, pp. 413–415). Kyiv: «Clio» Publishing Office. [in Ukrainian].

Rezolutsiya Druhoho Vseukrayinskoho zyzdu predstavnykiv viyskovo-promyslovykh komitetiv 28–29 liutoho 1916 r. [Resolution of the Second All-Ukrainian Congress of Representatives of the Military Industrial Committees as of February 28–29, 1916]. In: V. A. Smolii, H. V. Boriak and others; executive editor O. P. Peient (Ed.), *Velyka viina I Ukraina – Great War of 1914–1918 and Ukraine* (Vol. 2, pp. 373–385). Kyiv: «Clio» Publishing Office. [in Ukrainian].

Samovich A. L. (2011). *Deyatelnostrossiyskogo gosudarstva v otnoshenii inostrannykh voyennoplennykh (XIX – nachalo XX veka)* [The Activities of the Russian State in Respect of Foreign Prisoners of War (XIX – early XX centuries)] (author's abstract. ... thesis research of the candidate of historical sciences: specialty 07.00.02. – The National History). Moscow. [in Russian].

Samsonov A. Avstro-Vengriya uderzhala Vostochnyi front tolko pri pomoshchi Germanii [Austria-Hungary kept the Eastern Front Lines only with the help of Germany]. Retrieved from <https://topwar.ru/76391-avstro-vengriya-uderzhala-vostochnyy-front-tolko-pri-pomoschi-germanii.html> [in Russian].

Samsonov A. Imperatorskaya I korolevskaya armii Avstro-Vengrii preddverii Pervoi mirovoi voiny [Imperial and Royal Army of Austria-Hungary on the eve of the First World War]. Retrieved from <https://topwar.ru/73439-imperatorskaya-i-korolevskaya-armiya-avstro-vengrii-v-preddverii-pervoy-mirovoy-voyny.html> [in Russian].

Sazonova O. A. Gaagskaya konventsia 1907 goda: Analiz normativno-pravovogo dokumenta o polozhenii voyennoplennykh [Hague Convention of 1907: Analysis of the Regulatory Document on the Prisoners' of War Status]. Retrieved from <http://sibac.info/studconf/social/xlii/53759> [in Russian].

Seniavskaia E. S. (2009). Narody Avstro-Vengrii v Pervoi mirovoi voineglazavi russkogo protivnika [Peoples of Austria-Hungary in the First World War through the Eyes of a Russian Enemy]. *Vestnik RUDN, Seriya "Istoriya" – Herald of RUDN. Series «History»*, 4, 111–127. [in Russian].

Shcherbyna M. Cherkasy v tylu Pershoyi svitovoyi viyny [Cherkasy behind the Lines of the First World War]. Retrieved from <http://pres-centr.ck.ua/print/news-19613.html> [in Ukrainian].

Sheveliova O. V. (2008). Primeneniye truda voyennoplennykh I bezhentsev v sel'skom hoziaystve v gody I mirovoi voiny (po materialam tul'skoy Gubernii). [Prisoners' of War and Refugees' Labour Utilization in Agriculture during the years of World War I (based on materials from Tula province)]. *Nauchnyye Vedomosti BelGU – Scientific News of Belhorod State University*, 2, 95–99. [in Belarus].

Solntseva S. A. (2000). Voyennyi plen v gody Pervoi mirovoi voiny: novyie fakty [Military Captivity during the First World War: New Facts]. *Voprosy istorii – Questions of History*, 4–5, 98–105. [in Russian].

Stepkin V. P. Trud voyennoplennykh Pervoi mirovoi voiny na predpriyatiyah Novorossiyskogo obshchestva [The labor of the First World War Prisoners at the Enterprises of Novorossiysk Society]. Retrieved from <http://infodon.org.ua/uzovka/510> [in Russian].

Tsivashev A. Vliyaniye natsyonalnogo faktora na boyesposobnost avstro-vengerskikh vooruzhennykh sil v gody Pervoi mirovoi voiny [The Influence of the National Factor on the Austro-Hungarian Armed Forces Combat Capability during the First World War]. Retrieved from <http://cognitive.rf/all/vlijanie-natsionalnogo-faktora-na-boesposobnost-avstro-vengerskikh-vooruzhennykh-sil-v-gody-pervoi-mirovoi-voiny/html> [in Russian].

Vasilieva S. N. (1997). *Voiennoplennyye Germanii, Avstro-Vengrii I Rossii v gody Pervoi mirovoi voiny* [Prisoners of War of Germany, Austria-Hungary and Russia during the First World War] (author's abstract. ... thesis research of the candidate of historical sciences: specialty 07.00.03 – Universal History, 07.00.02. – The National History). Moscow. [in Russian].

Voyennoplennyye Pervoi mirovoi voiny [Prisoners of the First World War]. Retrieved from <http://voynablog.ru/2012/04/12/> [in Russian].

Vybirka viyskovoho tsenzora z perlustrovanykh lystiv soldativ rosiiskoyi armii. Zhovten 1916 r. [Selection of a Military Censor from the Perlustrated Letters of the Russian Army Soldiers, October 1916]. In: V. A. Smolii, H. B. Boriak and others; executive editor O. P. Peient (Ed.), *Velyka viyna 1914–1918 rr. – The Great War of 1914–1918 and Ukraine* (Vol. 1, pp. 462). Kyiv city: «Clio» Publishing House [in Ukrainian].